

PAŃSTWOWE MUZEUM ARCHEOLOGICZNE
w Warszawie

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

BULLETIN ARCHÉOLOGIQUE POLONAIS

TOM (VOL.) LXV
2014

WARSZAWA 2014 VARSOVIE

**WIADOMOŚCI
ARCHEOLOGICZNE**

TOM LXV

Redaguje zespół / Editorial staff:

dr Jacek Andrzejowski (sekretarz redakcji / managing editor), dr Wojciech Brzeziński (redaktor naczelny / editor in chief),
mgr Grażyna Orlińska, mgr Radosław Prochowicz, mgr Barbara Sałacińska,
mgr Andrzej Jacek Tomaszewski, mgr Katarzyna Watemborska-Rakowska

Rada Naukowa / Scientific Advisory Board:

Przewodniczący / Chairman – prof. dr hab. **Wojciech Nowakowski** (Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego)
prof. dr **Audronė Bliujienė** (Klaipėdos universitetas), prof. dr hab. **Claus von Carnap-Bornheim** (Stiftung
Schleswig-Holsteinische Landesmuseen, Zentrum für Baltische und Skandinavische Archäologie, Schleswig),
prof. dr hab. **Zbigniew Kobyliński** (Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego),
prof. dr hab. **Jerzy Maik** (Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk),
prof. dr hab. **Dieter Quast** (Forschungsinstitut für Archäologie, Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Mainz),
prof. dr hab. **Paweł Valde-Nowak** (Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego)

Recenzenci tomu / Peer-reviewed by:

prof. dr hab. **Aleksander Bursche**, prof. dr hab. **Andrzej Kokowski**, dr hab. prof. UMCS **Jerzy Libera**,
prof. dr hab. **Magdalena Mączyńska**, prof. dr hab. **Wojciech Nowakowski**

Tłumaczenia / Translations:

Anna Kinecka
Jacek Andrzejowski, Aleksandra Rowińska

Korekta / Proof-reading

Autorzy
Katarzyna Watemborska-Rakowska

Skład i łamanie / Layout:

JRJ

Rycina na okładce: gliniana kostka z Czerska. Rys. Lidia Kobylińska
Cover picture: cubical clay artefact from Czersk. Drawing Lidia Kobylińska

Tom wydano przy wsparciu Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego

© Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie, 2014

© Autorzy, 2014

Państwowe Muzeum Archeologiczne jest instytucją
finansowaną ze środków
Samorządu Województwa Mazowieckiego

Pełen spis zawartości „Wiadomości Archeologicznych”: <http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl/spisy-tresci/>
List of contents of “Wiadomości Archeologiczne”: <http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl/spisy-tresci/>

Adres redakcji / Editorial office:

Państwowe Muzeum Archeologiczne, ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa
tel.: +48 (22) 5044 841, +48 (22) 5044 813; fax: +48 (22) 831 51 95;
e-mail: j.andrzejowski@wiadomosci-archeologiczne.pl

<http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl>

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

Tom (Vol.) LXV

SPIS TREŚCI

Contents

ROZPRAWY

- Jan Schuster, Dobór i układ darów w inhumacyjnych grobach książęcych z pierwszej połowy I tysiąclecia po Chr. w północnej i środkowej Europie 5
Arrangement and Distribution of Grave Offerings in Princely Inhumation Graves from the First Half of the First Millennium AD in Northern and Central Europe
- Adam Cieśliński, Kopce kultury wielbarskiej z Mazowsza i Podlasia a tzw. typ rostołcki – próba nowego spojrzenia na związki cmentarzysk kurhanowych z północnej i wschodniej Polski 45
Wielbark Culture Mounds in Mazowsze and Podlasie and the Rostołty Type – a New Look at the Relationship of Barrow Cemeteries of Northern and Eastern Poland

MISCELLANEA

- Jacek Andrzejowski, Zapomniane złoto – nieznane cmentarzysko kultury przeworskiej z Plebanki na Kujawach 95
Forgotten Gold – an Unknown Cemetery of Przeworsk Culture from Plebanka in the Kujawy Region
- Ilya R. Akhmedov, Vlasta E. Rodinkova, Irina A. Saprykina, The 'Belt' from Krasny Bor in the Collection of the State Historical Museum, Moscow 125
„Pas” z Krasnego Boru ze zbiorów Państwowego Muzeum Historycznego w Moskwie
- Piotr Kaczanowski, Andrzej Przychodni, Uwagi o chronologii absolutnej początków młodszej grupy wpływów rzymskich w kulturze przeworskiej 135
Some Remarks about the Absolute Chronology of the Beginning of the Younger Roman Period

MATERIAŁY

- Grzegorz Osipowicz, Michał Jankowski, Daniel Makowiecki, Piotr Weckwerth, Obozowiska mezolityczne ze stanowiska Ludowice 6, powiat wąbrzeski, siedlisko zachodnie 149
Mesolithic Camps at Ludowice 6, Wąbrzeźno County, Western Habitation
- Magdalena Natuniewicz-Sekuła, Dagmara H. Werra, Materiały krzemienne z cmentarzyska kultury wielbarskiej w Weklicach, stan. 7, pow. elbląski 197
Flint Artefacts from the Wielbark Culture Cemetery at Weklice, Site 7, Elbląg County

ODKRYCIA

Andrzej Pelis i a k, Nowe znaleziska z neolitu i początków epoki brązu z polskich Bieszczadów Wysokich (rejon Wetliny-Moczarnego)	211
Recent Neolithic and Early Bronze Age Finds from the Polish Bieszczady Wysokie – the Region Wetlina-Moczarne	
Łukasz K a r c z m a r e k, Siekierka brązowa z podniesionymi brzegami ze wschodniego Mazowsza	217
Bronze Flanged Axe from Eastern Mazowsze	
Katarzyna K o w a l s k a, Gajew, pow. kutnowski – nowe stanowisko kultury przeworskiej w dorzeczu Bzury	222
Gajew, Kutno County – a New Site of Przeworsk Culture Recorded in the Bzura Drainage Basin	
Maria K o r d o w s k a, Niepublikowane materiały z Grodziska, pow. węgrowski, ze zbiorów Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie	236
Unpublished Finds from Grodzisk, Węgrów County, from the Collections of the State Archaeological Museum in Warsaw	
Tomasz R a k o w s k i, Ślad cmentarzyska kultury przeworskiej w Chelstach nad Narwią	251
Traces of a Przeworsk Culture Cemetery at Chelsty on the Narew River	
Katarzyna W a t e m b o r s k a - R a k o w s k a, Pochówek rodzinny z cmentarzyska kultury przeworskiej w Czersku na Urzeczu	263
A Family Burial in a Przeworsk Culture Cemetery at Czersk in Urzecze	
Konstantin N. S k v o r c o v, Zniszczony pochówek z zawieszka lunulowatą z Półwyspu Sambijskiego	277
A Destroyed Burial Containing a Lunula Pendant from Sambian Peninsula	
Mirosław R u d n i c k i, Dwa znaleziska skandynawskich zapinek płytkowych z terenów północnej Polski	283
Two Scandinavian Plate Brooches from Northern Poland	
WYKAZ SKRÓTÓW / ABBREVIATIONS	291

OD REDAKCJI

Już po przekazaniu do druku LXV tomu „Wiadomości Archeologicznych” dotarła do nas wiadomość o śmierci Profesora Piotra Kaczanowskiego. Publikowany w tym tomie artykuł, którego jest współautorem, jest ostatnim tekstem, jaki wyszedł spod Jego pióra. Żegnamy nie tylko wybitnego archeologa, ale i wieloletniego przyjaciela Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie.

(Wojciech Brzeziński)

Weller, O., Dumitroaia, G.

2005 *The earliest salt production in the world: an early Neolithic exploitation in Poiana Slatinei-Lunca, Romania*, „Antiquity” 79 (306) [<http://www.antiquity.ac.uk/projgall/weller/>; 11.12.2014].

RECENT NEOLITHIC AND EARLY BRONZE AGE FINDS FROM THE POLISH BIESZCZADY WYSOKIE – THE REGION WETLINA-MOCZARNE

SUMMARY

A 2014 surface survey made on the Solinka and the Beskidnik streams in the eastern area of the Polish Bieszczady Wysokie mountain range resulted in a discovery of five previously unknown prehistoric archaeological sites (Fig. 1). They are represented by cores of siliceous sandstone (Fig. 2 & 3): single platform flake cores and flake cores with changed orientation. They were discovered along the course of the Solinka and the Beskidnik, on the river terrace within a narrow zone about 300 m in length, close to the outcrops of siliceous flint. The broad dating proposed for the finds is Late Neolithic and the onset of

the Bronze Age. Chronologically, they correspond to the earliest manifestation of human activity recorded in the pollen diagrams secured in the Bieszczady region: Tarnawa Wyżna and Wołosate, Bieszczady County, and Smerek, Lesko County. The finds can be interpreted in two ways. They could document seasonal livestock grazing activity carried out far from a permanent habitation area. Transhumance was frequently practiced in mountainous regions of Europe starting from the Late Neolithic. An alternate explanation, one that does not rule out the earlier interpretation, would link at least some of these finds with a route running in a north-south direction through the Czeretż Pass. The flints would be the remains of camps, set up in convenient locations, with easy access to water but safe from flash floods in the Solinka and the Beskidnik, and close to a lithic resource which could be used, when the need arose, to make simple, possibly disposable, tools. In each case the flint finds are an important confirmation of diverse human use of this part of the Bieszczady in the Late Neolithic and the Early Bronze Age. Their discovery shows also that there may be more similar material awaiting discovery to add to the understanding of the prehistory of this region. Fieldwork in the area around Wetlina is to be continued in the coming years. A recently formulated interdisciplinary project includes different kinds of fieldwork and analyses using data from ‘bird’s eye view’ photographs, with special emphasis on data from LIDAR laser scanning.

tlum. A. Kinecka

<https://doi.org/10.36154/wa.65.2014.09>

Łukasz Karczmarek

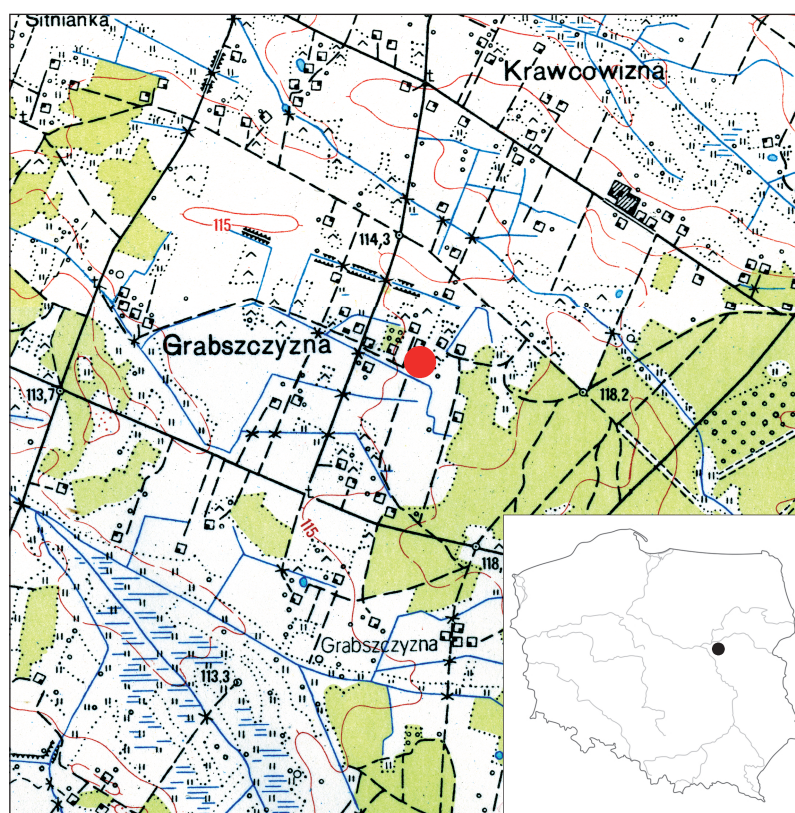
SIEKIERKA BRĄZOWA Z PODNIESIONYMI BRZEGAMI ZE WSCHODNIEGO MAZOWSZA

W 2013 roku do Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie przekazany został fragment brązowej siekierki, odkryty przypadkowo w miejscowości Grabszczyzna, pow. wołomiński (Ryc. 1). Bliższe informacje o czasie i warunkach odkrycia są niestety nieznane.

Z okazji, zachowanego w mniej więcej połowie, pozostał fragment smukłego korpusu rozszerzającego się ku lekko asymetrycznemu, łukowatemu ostrzu, znajdującemu się na wyodrębnionym klinie (Ryc. 2, 3). Na krawędzi tnącej z jednej strony widoczny jest wyraźny zgniot, czyli zbita i pogrubiona powierzchnia, powstała zapewne w wyniku wielokrotnego uderzania tą częścią narzędzia o twardą powierzchnię. Niezbyt wysokie, masywne, prawie równoległe do siebie, zaokrąglone brzoża łagodnie wypływają się do wysokości słabo profilowanych zakończeń rynien, z których jedno uformowane jest półowalnie, zaś drugie, po przeciwnej stronie, trapezowato. Różnice w zakończeniach rynien mogą być wynikiem błędów powstałego podczas modelowania formy odlewniczej.

Na zewnętrznych ścianach obu boków widoczne są podłużne wgłębione linie, biegnące ich środkiem i ciągnące się niemal przez całą zachowaną długość siekierki (Ryc. 4). Na jednym z jej boków pozostały ślady skuwania

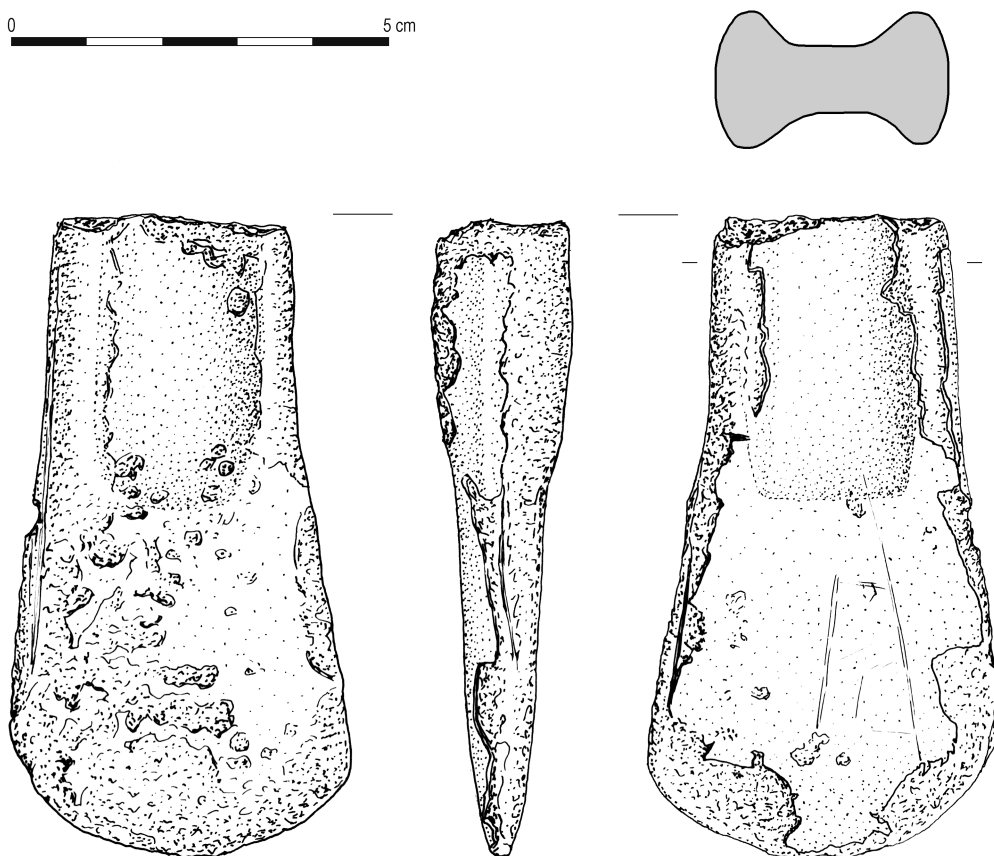
nadlewów oraz wielopłaszczyznowego sklepywania lub szlifowania powierzchni. Przedmiot częściowo pokryty jest gładką, ciemnozieloną patyną szlachetną. W miejscu przełamania oraz na powierzchni pozbawionej patyny, zniszczonej głębo-

Ryc. 1. Grabszczyzna, pow. wołomiński. Prawdopodobne miejsce odkrycia siekierki

Fig. 1. Grabszczyzna, Wołomin County. Possible findspot of the axe

0 5 cm

Ryc. 2. Siekierka z Grabszczyzny, pow. wołomiński. Rys.: B. Karch
Fig. 2. Axe from Grabszczyzna, Wołomin County. Drawing: B. Karch

0 5 cm

Ryc. 3. Siekierka z Grabszczyzny, pow. wołomiński. Fot.: Ł. Karczmarek
Fig. 3. Axe from Grabszczyzna, Wołomin County. Photo: Ł. Karczmarek

Ryc. 4. Siekierka z Grabszczyzny, pow. wołomiński: ślad po źle złożonej formie odlewniczej. Fot.: Ł. Karczmarek

Fig. 4. Axe from Grabszczyzna, Wołomin County: traces of faulty fitting of a bi-partite casting mould. Photo: Ł. Karczmarek

kimi wżerami, widoczne są liczne negatywy po pęcherzykach powietrza (Ryc. 5). Zachowana długość siekierki wynosi 8,4 cm, szerokość w miejscu przełamania 3,1 cm, największa szerokość ostrza 4,5 cm; waga ocalałej części to 197,3 g.

Cechy formalne okazu z Grabszczyzny pozwalają łączyć go ze zróżnicowaną grupą trapezowatych siekier z podniesionymi brzegami, datowanych na starszy i środkowy okres epoki brązu, znanych z terenu północnych Niemiec, Danii, Holandii, południowej Skandynawii oraz Polski (A. Szpunar 1987, s. 55–71; Z. Bukowski 1998, s. 140–141). Region międzyrzecza Wisły i Bugu jest stosunkowo ubogi w tego rodzaju znaleziska (np. A. Szpunar 1987, tabl. 30; E. Banasiewicz 1991 ryc. 4:12; W. Mazurek, K. Telepko 1991, s. 351, ryc. 1; Inf.Arch. 2009, s. 207; J. Gancarski, 2002, s. 121, fot. 137; E. Kłosińska 2005, s. 194, ryc. 1; A. Bronicki 2009, s. 223, ryc. 5; L. Pawlata 2010, s. 37, ryc. 3; L. Pawlata, A. Wawrusiewicz 2012, s. 90, ryc. 2; M. Mogielnicka-Urban 2014, s. 114–115, ryc. 148:1).

Różne elementy budowy naszego egzemplarza znajdują analogie wśród siekier zaliczonych przez A. Szpunara (1987, s. 58, 62–69) do typów *Wałowice*, *Czubin* oraz *Kłodzisko* (por. J. Dąbrowski 1997, s. 45, 47, mapa 12; 2004, s. 14, 17, lista 8, 10,

Ryc. 5. Siekierka z Grabszczyzny, pow. wołomiński: pęcherzyki powietrza na przełomie siekierki. Fot.: Ł. Karczmarek

Fig. 5. Axe from Grabszczyzna, Wołomin County: air bubbles over most of the fracture of the axe. Photo: Ł. Karczmarek

11). Ze względu na wymiary oraz ukształtowanie zachowanego fragmentu korpusu (rynien i brzegów) siekierka z Grabszczyzny wykazuje najwięcej cech wspólnych z okazami typu *Czubin* (por. A. Szpunar 1987, tabl. 22, 23), aczkolwiek zauważalne jest także pewne podobieństwo do jednej z siekier z skarbu odkrytego w miejscowości Rostkowo, pow. przasnyski, zaliczonej do typu *Wałowice* (A. Szpunar 1987, s. 64–66; W. Blajer 1999, s. 199, tabl. 157:1)¹. Okaz z Rostkowa ma tak samo uformowany klin, asymetryczne ostrze i półowalne, wysoko umieszczone zakończenie rynny. Zbieżności widać również w stosunkowo łagodnym profilowaniu niezbyt wysokich brzegów.

Siekierki z częścią tnącą umieszczoną na wyodrębnionym klinie znamy również z kilku okazów typu *Czubin*, np. z miejscowości Czubin, pow. pruszkowski, Pinino, pow. rypiński, czy Szumanie Kępskie, pow. sierpecki (A. Szpunar 1987, s. 67–68, tabl. 22:386.396.401). Podobnie zaokrąglone ostrze ma również siekierka (jednak z zupełnie inaczej uformowanym korpusem) zaliczona do typu *Kłodzisko*, wariant C, z Rudnik, pow. grudziądzki (dzis. Grudziądz-R.; A. Szpunar 1987, s. 64, tabl. 20:362; por. J. Gackowski 2012, s. 61–62, 277 nr 1139).

Znaleziska siekier z typu *Wałowice* znane są głównie z obszaru Pomorza (A. Szpunar 1987, s. 58, 60, 66, tabl. 37B; Z. Bukowski 1998, s. 140; J. Dąbrowski 1997, s. 45; 2004, s. 14, 85, 96). Okazy wariantu C typu *Kłodzisko* występują w dość dużym rozproszeniu wzdłuż Wisły (por. A. Szpunar 1987, tabl. 38A). Typ *Czubin* najliczniej notowany jest na Mazowszu (A. Szpunar 1987, s. 68, tabl. 37B; W. Blajer 1999, s. 23; J. Dąbrowski 1997, s. 47; 2004, s. 17).

W dwóch skarbach z obszaru Polski centralnej (Mielnica Duża, pow. koniński; Rostkowo), datowanych na I połowę III EB, siekierki typu *Czubin* współwystąpiły z okazami typu *Wałowice* (J. Dąbrowski 1997, s. 61; W. Blajer 2001, s. 323, 325, 327).

¹ Tu Rostkowo błędnie zlokalizowane w pow. płockim – por. T. Kowalewski 1908, s. 8 nr 40; J. Dąbrowski 1997, s. 166 nr 504.

W zespole z Mielnicy Dużej obu typom towarzyszył ułamek kolejnej, najpewniej typu *Kłodzisko* (W. Blajer 1999, s. 185).

Chronologia siekier typów *Wałowice*, *Czubin* oraz *Kłodzisko* mieści się w ramach II i III EB (A. Szpunar 1987, s. 63–64, 66, 68–69; W. Blajer 1999, s. 23; J. Dąbrowski 2004, s. 17), i tak więc należy datować znalezisko z Grabszczyzny. Analiza inwentarzy skarbów z terenu dorzecza środkowej Wisły wykazała, że w fazie BB₂–BD w użyciu były wszystkie wymienione wyżej typy siekier (zob. Mielnica Duża; Rostkowo; Wałowice, pow. rawski; Złaków Kościelny, pow. łowicki – W. Blajer 2001, s. 325, 327–328), zaś w kolejnym odcinku chronologicznym – HA₁–HA₂ – spotykane są już tylko okazy typu *Czubin* (Czubin; Pieczyska Łowskie, pow. sochaczewski; Radoszki, pow. brodnicki; Szydłówek-Zgrzebsk, pow. mławski; Ułanów, pow. poddębicki – W. Blajer 2001, s. 329, 333, 335; por. J. Gackowski 2012, s. 66). Porównanie rozprzestrzenienia znalezisk siekier tych trzech typów pozwala uznać, iż okaz z Grabszczyzny jest wytworem lokalnej metalurgii (por. J. Dąbrowski 1997, s. 45–46; 2004, s. 17, lista 10).

Na Mazowszu natrafiono dotychczas tylko na jeden ślad wytwórczości metalurgicznej (J. Górski, P. Makarowicz, A. Wawrusiewicz 2011, s. 103–104), co zdaje się wskazywać, że miała ona charakter lokalny i prowadzona była na małą skalę. Produkcja i wymiana przedmiotów brązowych, w tym siekier, mogła być domeną wędrownych rzemieślników lub kapłanów-kowali (A. Koško 1982, s. 115; P. Makarowicz 2010, s. 364), dysponujących zróżnicowanym zestawem form odlewniczych (por. J. Dąbrowski 1977, s. 15–22; 1997, s. 130; A. Cofta-Broniewska 1996, s. 92), stąd zmienność cech poszczególnych egzemplarzy siekier i ich zróżnicowana jakość.

Niesymetryczne, zagłębione ślady składania formy są świadectwem błędu technologicznego, jaki wyniknął podczas wyrobu siekierki z Grabszczyzny – dwudzielną formę odlewniczą złożono najpewniej z uszkodzonych lub źle dopasowanych części. W czasie wlewania do niej płynnego metalu, a następnie jego stygnięcia, musiała być ona źle zabezpieczona, czego następstwem były niewielkie przesunięcia, a w efekcie powstanie podłużnych wgłębień na zewnętrznych ścianach obu boków. Przegląd dostępnych siekier (A. Szpunar 1987) wykazał, że takie błędy popełniano niezwykle rzadko. Jako przykład można wskazać okazy z Tautuśiai, rej. Raseiniai na Litwie (A. Čivilytė, M. Mödler 2010, s. 126, 146, ryc. 1), czy z Homla² (Гомель, Гомельская вобл.) w południowo-wschodniej Białorusi (A. Čivilytė 2014, mapa 1 nr 12) – każdy z nich ma pośrodku boku asymetryczną linię szwu odlewniczego, interpretowaną jako pozostałość po złym zabezpieczeniu obu połówek formy muszlowej, przez co były one niestabilne i ruchome.

Dzięki badaniom eksperymentalnym wiadomo, że w siekierkach odlanych w formie glinianej lub piaskowcowej negatywy pęcherzyków gazowych rozsiane są po całym wyrobie, w przeciwieństwie odlewów z formy metalowej, gdzie pory występują w jednej linii w części środkowej (A. Čivilytė 2011, s. 375–376). W analizowanym okazy pęcherzyki są rozproszone, zatem z dużym prawdopodobieństwem przyjąć można, iż odlew wykonano w formie mineralnej. Możliwe, że była to jed-

nak mocno zużyta forma metalowa, bowiem znaczna liczba pęcherzyków zdaje się świadczyć o błędach technologicznych, jakie popełniono w czasie produkcji. Nieodpowiednie odgazowanie metalu w naszej siekierce spowodowało, iż oprócz licznych niewielkich porów, widocznych na całej powierzchni, duże pęcherze powstały wewnątrz odlewu. W miejscu przełamania największe negatywy bąbli gazowych osiągnęły średnicę 0,3 cm. Właśnie niska jakość odlewu przyczyniła się najpewniej do obniżenia właściwości mechanicznych naszej siekierki. Dodatkowo do osłabienia jej struktury przyczynić się mogło zbyt szybkie wyjęcie wyrobu z formy, w której nie dobiegł jeszcze końca proces zastygania metalu (tzw. zjawisko *hot spot* – por. A. Čivilytė 2014, tabl. 41, 54, 63).

Przedmioty brązowe wydobyte z formy poddawano mechanicznej obróbce, aby usunąć powstałe nadlewy i wyrównać powierzchnię (por. A. Szpunar 1985). Efekty takich zabiegów zaobserwowano na egzemplarzu z Grabszczyzny, nie stwierdzono natomiast żadnych śladów ponownego zaostrenia części pracującej.

Jednostronne zbitcie (zatępienie) części ostrza mogło powstać również w wyniku dalszego, wtórnego użycia złamanej już siekierki. Jeśli chwyci się go kciukiem prawej ręki za trapezową rynnę, a wskazującym palcem przytrzyma od spodu, uzyska się narzędzie niezwykle dobrze i pewnie dopasowane do dłoni. Argumentem na rzecz tej interpretacji jest mocne zniszczenie jednej strony powierzchni klina, widoczne w okolicy zgrubienia. Przedmiot ten mógł służyć do przeróżnych prac gospodarczych jako narzędzie wielorakiego zastosowania, np. przy końcowej obróbce przedmiotów drewnianych. Niewielka liczba wyrobów brązowych znanych z tej części ziem polskich sugeruje, że wręcz niezbędne było gromadzenie złomu (por. W. Blajer 2001, s. 240–245, 250–251) do chwili pojawienia się w okolicy wędrownego metalurga.

Użytkownikami siekierki z Grabszczyzny mogła być ludność mazowiecko-podlaskiej grupy trzcinieckiego kręgu kulturowego (por. H. Taras 1995, s. 91, mapa 1), jednak możliwe jest również łączenie jej z fazą przejściową trzciniecko-łużycką lub wczesną kulturą łużycką (por. J. Dąbrowski 2005, s. 62; M. Mogielnicka-Urban 2005, s. 69).

Mgr Łukasz Karczmarek

Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie
ul. Długa 52 «Arsenał»

PL 00-241 Warszawa

karczluk@gmail.com

BIBLIOGRAFIA

Banasiewicz, E.

1991 *Obiekty mieszkalne kultury łużyckiej z Hrubieszowa-Podgórze stan 1B*, Prace i Materiały Zamojskie III, Zamość, s. 16–44.

Blajer, W.

1999 *Skarby ze starszej i środkowej epoki brązu na ziemiach Polskich*, Kraków.

2001 *Skarby przedmiotów metalowych z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza na ziemiach polskich*, Kraków.

² Serdecznie dziękuję dr Agne Čivilytė za udostępnienie dokumentacji fotograficznej tej siekierki.

- Bronicki, A.
2009 *Wczesnobrązowe siekierki z brzegami z Pniówna? (Busówna?), gm. Wierzbica, Zanowinia, gm. Dorohusk i okolic Chełma, pow. chełmski, woj. lubelskie*, [w:] H. Taras, A. Zakościelna (red.), *Hereditas praeteriti. Additamenta archaeologica et historica dedicata Ioanni Gurba Octogesimo Anno Nascendi*, Lublin, s. 223–234.
- Bukowski, Z.
1998 *Pomorze w epoce brązu w świetle dalekosiężnych kontaktów wymiennych*, Gdańsk.
- Čivilytė, A.
2011 *Najnowsze aspekty badań nad zagadnieniem użytkowania siekier brązowych w archeologii krajów bałtyckich*, [w:] U. Stankiewicz, A. Wawrusiewicz (red.), *Na rubieży kultur. Badania nad okresem neolitu i wczesną epoką brązu*, Białystok, s. 371–381.
2014 *Žmogus ir metalas priešistorėje: žvilgančios bronzos trauka*, Vilnius.
- Čivilytė, A., Mödlinger, M.
2010 *Bronzos amžiaus metalurgija: atkraštiniių kirvių gamybos technologijos ir funkcijos klausimu*, „Lietuvos Archeologija“ 36, s. 121–152.
- Cofta-Broniewska, A.
1996 *Metalurgia brązu w świetle źródeł archeologicznych*, [w:] A. Cofta-Broniewska (red.), *Metalurgia brązu pradziejowych społeczeństw Kujaw*, Studia i Materiały do dziejów Kujaw 7, Poznań, s. 1–130.
- Dąbrowski, J.
1977 *Archeologiczne aspekty badania początków zawodów*, WA XLII/1, s. 9–29.
1997 *Epoka brązu w północno-wschodniej Polsce*, Białystok.
2004 *Ältere Bronzezeit in Polen*, Warszawa.
2005 *Kultura trzciniecka na Mazowszu*, [w:] M. Dulinicz (red.), *Problemy przeszłości Mazowsza i Podlasia*, Archeologia Mazowsza i Podlasia, Studia i Materiały III, Warszawa, s. 61–66.
- Gackowski, J.
2012 *Przestrzeń osadnicza Pojezierza Chełmińskiego i przyległych dolin Wisły, Drwęcy i Osy w młodszej epoce brązu i na początku epoki żelaza*, Toruń.
- Garncarski, J.
2002 *Kultura Otomani-Füzesabony po północnej stronie Karpat*, [w:] J. Garncarski (red.), *Między Mykenami a Bałtykiem. Kultura Otomani-Füzesabony*, Krosno-Warszawa, s. 101–124.
- Górski, J., Makarewicz, P., Wawrusiewicz, A.
2011 *Osady i cmentarzyska społeczności trzcinieckiego kręgu kulturowego w Polesiu stanowisko 1, woj. łódzkie, Tom I. Tekst, Spatium Archaeologicum 2*, Łódź.
- Koško, A.
1982 *Przeobrażenie się kujawskiego skupiska osadniczego w zwarty region osadniczo-kulturowy (druga połowa III tysiąclecia p.n.e. – pierwsza połowa II tysiąclecia p.n.e.)*, [w:] A. Cofta-Broniewska, A. Koško, *Historia pierwotna społeczeństw Kujaw*, Bydgoskie Towarzystwo Naukowe. Prace wydziału nauk humanistycznych, seria C, nr 25, Warszawa-Poznań, s. 78–120.
- Kowalewski, T.
1908 *Spis inwentarza przedmiotów archeologicznych i pamiątek historycznych Franciszka Tarczyńskiego, oddanych rejentalnie w 1900 roku ks. Tomaszowi Kowalewskiemu, kanonikowi katedry plockiej i przez tegoż ofiarowanych Muzeum Diecezjalnemu w Płocku*, Płock.
- Makarewicz, P.
2010 *Trzciniecki krąg kulturowy – wspólnota pogranicza Wschodu i Zachodu Europy*, Poznań.
- Mazurek, W., Telepko, K.
1991 *Siekierka brązowa z brzegami ze Starego Brusa*, [w:] Schyłek neolitu i wczesna epoka brązu w Polsce Środkowo-wschodniej (materiały z konferencji), Lubelskie Materiały Archeologiczne VI, Lublin, s. 351–353.
- Mogielnicka-Urban, M.
2005 *Kultura łużycka na Mazowszu*, [w:] M. Dulinicz (red.), *Problemy przeszłości Mazowsza i Podlasia*, Archeologia Mazowsza i Podlasia, Studia i Materiały III, Warszawa, s. 67–91.
2014 *Analiza zabytków wydzielonych*, [w:] J. Dąbrowski, M. Mogielnicka-Urban, *Zespół osadniczy kultury łużyckiej w Maciejowicach, pow. garwoliński, woj. mazowieckie*, Archeologia Mazowsza i Podlasia. Studia i Materiały V, Warszawa, s. 107–116.
- Pawlata, L.
2010 *Siekierka brązowa z Wilanowa, gm. Mielnik, pow. siedmiogórski, woj. podlaskie*, „Podlaskie Zeszyty Archeologiczne” 6, s. 37–54.
- Pawlata, L., Wawrusiewicz, A.
2012 *„Skarb” z Doratynki. Przyczynek do badań nad metalurgią epoki brązu na Podlasiu*, „Podlaskie Zeszyty Archeologiczne” 7–8, s. 89–112.
- Szpunar, A.
1985 *Uwagi o technologii siekier płaskich, siekier z brzegami i piętką w Polsce*, Głogowskie Zeszyty Naukowe 1, b.m.w., s. 192–216.
1987 *Die Beile in Polen I*, *Prähistorische Bronzefunde* IX/16, München.
- Taras, H.
1995 *Kultura trzciniecka w międzyrzeczu Wisły, Bugu i Sanu*, Lublin.

SUMMARY

The bronze axe fragment under discussion is a stray find from Grabszczyzna, a village in Wołomin County, approximately 50 km NE of Warsaw (Fig. 1). The axe (Fig. 2 & 3) has an expanded, crescent shaped blade, on a separate wedge. The lightly asymmetrical cutting edge has on one of its faces an observably more compact and coarse surface. The flanges gradually taper off to the height of the differently shaped ends of the U-shaped concave depressions. Lines observed on the outer faces of the axe (Fig. 4) could be the result of a faulty fitting together of a two-part casting mould. One of the faces is with marks from working (Fig. 2 & 3). The negatives left by air bubbles are present over most of the fracture of the axe (Fig. 5). There is some dark green, noble patina.

The axe from Grabszczyzna may be attributed to the mixed group of flanged axes (A. Szpunar 1987, p. 55–71). Some features of its construction have parallels in axes classified by A. Szpunar to types *Kłodzisko*, *Wałowice* and *Czubin* (1987, p. 58, 62–69). In its dimensions and form

the axe find from Grabszczyzna is closest to type *Czubin* specimens (A. Szpunar 1987, pl. 22, 23). There is some evident similarity also to an axe, type *Wałowice*, from a hoard discovered at Rostkowo, Przasnysz County (W. Blajer 1999, p. 199, pl. 157:1). A similarly rounded blade is seen in an axe, type *Kłodzisko*, variant C, discovered at Rudniki, Grudziądz County (A. Szpunar 1987, p. 64, pl. 20:362). In hoards from Mielnica Duża, Konin County, and from Rostkowo, both dated to the first half of Bronze Age III, an axe, type *Czubin*, was discovered in association with an axe, type *Wałowice* (W. Blajer 2001, p. 323, 325, 327); the hoard from Mielnica Duża included also a fragment of one more axe, presumably a type *Kłodzisko* (W. Blajer 1999, p. 185).

The chronology of axes type *Wałowice*, *Czubin* and *Kłodzisko* is within the frames of Bronze Age II and III (A. Szpunar 1987, p. 63–64, 66, 68–69; W. Blajer 1999, p. 23; J. Dąbrowski 2004, p. 17); this is also a likely dating for Grabszczyzna axe. The users of this axe in eastern Mazowsze may have been the people of Trzciniec culture (cf. H. Taras 1995, p. 91, map 1) or, the communities from the intermediate Trzciniec-Lusatian phase and the early Lusatian Culture (cf. J. Dąbrowski 2005, p. 62; M. Mogielnicka-Urban 2005, p. 69).

tłum. A. Kinecka

Katarzyna Kowalska

GAJEW, POW. KUTNOWSKI – NOWE STANOWISKO KULTURY PRZEWORSKIEJ W DORZECZU BZURY

Miejscowość Gajew, pow. kutnowski, woj. łódzkie, położona jest na obszarze Równiny Kutnowskiej, ok. 1 km na zachód od rzeki Słudwi, lewobrzeżnego dopływu środkowej Bzury. Prezentowany niżej zespół zabytków pochodzi z serii przypadkowych odkryć, które miały miejsce w latach 2007–2010 na polach uprawnych znajdujących się na wschodnim skraju wsi (Ryc. 1, 2). Pierwotnie był to teren zabagnionej terasy zalewowej Słudwi, który w wyniku prac regulacyjnych z połowy XIX wieku został przystosowany do użytku rolniczego (E. Kobjek 2009, s. 45, ryc. 10). Wszystkie zabytki przechowywane są obecnie w zbiorach Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie¹.

W sąsiedztwie stanowiska znajdują się dwa kopce kamienne, oznaczone na mapie topograficznej jako „kurhany” (Ryc. 1). Ich budowa i wysokość wskazują, że najprawdopodobniej są to konstrukcje nowożytne.

KATALOG

Podstawą analizy zabytków metalowych były następujące klasyfikacje typologiczne: dla zapinek – O. Almgren (1923), z uzupełnieniami S. Demetza (1999) i Th. Völlinga (1995, 2005) dla fibul typów A.2 i A.67, J. Lichardusa (1984) dla typu A.68, E. Droberjara (1999) dla typu A.45 oraz T. Dąbrowskiej (1995) dla fibul odmiany mazowieckiej; dla części pasa – R. Madyda-Legutko (1987; 2011); dla zawieszek pochwy mieczy – W. Menghin (1983); dla kluczy – A. Kokowski (1997). Nieliczni diagnostyczny materiał ceramiczny został przypo-

rządkowany do poszczególnych grup naczyń kultury przeworskiej w klasyfikacji T. Liany (1970).

1. Główka zapinki jednodzielnej ze stopu miedzi, uszkodzona, zdeformowana w ogniu; górna cięciwa przytrzymywana haczykiem; kabłąk płaski. Długość 2 cm. Typ A.2b lub A.18b (Ryc. 3:1).
2. Zapinka kapturkowa ze stopu miedzi, ze sprężynką na żelaznej osi, uszkodzona; kabłąk szeroki z wąskim grzebykiem, zdobiony skośnymi uderzeniami podwójnej puncy, tworzącymi linie, między którymi znajdują się dwa zwisające trójkąty zwieńczone wybitym „oczkiem”; zakończenie nóżki zdobione dwoma poprzecznymi liniami rytmami. Długość 3,9 cm. Typ A.38 (Ryc. 3:2).
3. Nóżka zapinki ze stopu miedzi, uszkodzona, zdobiona sześcioma kółkami z zaznaczonym środkiem wybitymi puncą; grzebień półokrągły z trzema bruzdami. Długość 2,8 cm. Grupa A.II, prawdopodobnie seria wschodnia (Ryc. 3:3).
4. Główka zapinki jednodzielnej ze stopu miedzi, uszkodzona, zdobiona parą otwartych oczek z dookólną bruzdą; górna cięciwa przytrzymywana szerokim haczykiem; brzegi ramion oddzielone od główki dwoma bruzdami. Długość 2,8 cm. Typ A.45b (Ryc. 3:4).
5. Kabłąk zapinki jednodzielnej ze stopu miedzi, uszkodzony; główka zdobiona parą zamkniętych oczek. Długość 3 cm. Typ A.49 (Ryc. 3:5).
6. Zapinka ze stopu miedzi, uszkodzona; sprężyna z drutu o przekroju kolistym; kabłąk i nóżka wąskie; grzebyk niski słabo wyodrębniony. Długość 4 cm. Typ A.53 (Ryc. 3:6).
7. Nóżka zapinki ze stopu miedzi, uszkodzona. Długość 1,1 cm. Najprawdopodobniej młodsza odmiana serii głównej grupy A.III (Ryc. 3:7).
8. Nóżka zapinki ze stopu miedzi, uszkodzona, z zachowanymi dwoma parami oczek wybitych puncą. Długość 3,5 cm. Grupa A.III, seria pruska (Ryc. 3:8).
9. Fragment kabłąka i nóżki zapinki, uszkodzony, z grzebykiem. Długość 1,4 cm. Najprawdopodobniej grupa A.III, seria pruska (Ryc. 3:9).
10. Zapinka jednodzielna ze stopu miedzi, uszkodzona, zdeformowana w ogniu; główka workowata; na kabłąku profilowany guzek. Długość 3,7 cm. Typ A.67a1 (Ryc. 3:10).
11. Zapinka jednodzielna ze stopu miedzi, uszkodzona i zdeformowana; spłaszczona główka; płytka oporowa prosto-

¹ Księga Wpł. 9/2010. Zabytki przekazał do PMA Łódzki Wojewódzki Konserwator Zabytków (decyzja nr 125/2011).

WYKAZ SKRÓTÓW TYTUŁÓW CZASOPISM I WYDAWNICTW WIELOTOMOWYCH

ABBREVIATIONS OF PERIODICALS' AND SERIAL PUBLICATIONS' TITLES

AAC	– „Acta Archaeologica Carpathica”, Kraków
AAHung.	– „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae”, Budapest
AFB	– „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege”, Berlin (Stuttgart)
Amtl. Ber.	– „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturgeschichtlichen, vorgeschichtlichen und volkskundlichen Sammlungen des Westpreußischen Provinzial-Museums für das Jahr...”, (później: „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturhistorischen, archaeologischen und ethnologischen Sammlungen des Westpreußischen Provinzial-Museums für das Jahr...” oraz „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturgeschichtlichen, vorgeschichtlichen und volkskundlichen Sammlungen des Westpreußischen Provinzial-Museums für das Jahr...”), Danzig
APolski	– „Archeologia Polski”, Warszawa
APS	– „Archeologia Polski Środkowoschodniej”, Lublin (wcześniej: Lublin-Chełm-Zamość)
AR	– „Archeologické rozhledy”, Praha
B.A.R. Int. Series	– British Archaeological Reports, International Series, Oxford
BerRGK	– „Bericht der Römisch-Germanischen Kommission”, Frankfurt a.M.-Berlin
BJahr.	– „Bonner Jahrbücher”, Köln/Bonn
BMJ	– „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern”, Lübstorf (wcześniej: „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg. Jahrbuch ...”, Schwerin/Rostock/Berlin)
CRFB	– Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum
FAP	– „Fontes Archaeologici Posnanienses” (wcześniej: „Fontes Praehistorici”), Poznań
Inf.Arch.	– „Informator Archeologiczny. Badania rok ...”, Warszawa
InvArch.	– „Inventaria Archaeologica, Pologne”, Warszawa-Łódź
JmV	– „Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte”, Halle/Saale
JRGZM	– „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz”, Mainz
KHKM	– „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, Warszawa
KSIA	– Kratkie soobšeniâ Instituta arheologii Akademii nauk SSSR (Краткие сообщения Института археологии Академии наук СССР), Moskva
MIA	– Materialy i issledovaniâ po arheologii SSSR (Материалы и исследования по археологии СССР), Moskva
MatArch.	– „Materiały Archeologiczne”, Kraków
MS	– „Materiały Starożytne”, Warszawa
MSiW	– „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, Warszawa
MSROA	– „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego”, Rzeszów-Krosno-Sandomierz-Tarnów (-Przemysł/Tarnobrzeg)
MZP	– „Materiały Zachodniopomorskie”, Szczecin
PA	– „Památky archeologické” (wcześniej: „Památky archeologické a místopisné”), Praha
PArch.	– „Przegląd Archeologiczny”, Poznań
PMMAE	– „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna”, Łódź
PomAnt	– „Pomorania Antiqua”, Gdańsk
Prahistoria ziem polskich	– <i>Prahistoria ziem polskich</i> , tom I: <i>Paleolit i mezolit</i> (red. W. Chmielewski, W. Hensel), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975; tom II: <i>Neolit</i> (red. W. Hensel, T. Wiślański), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom III: <i>Wczesna epoka brązu</i> (red. A. Gardawski, J. Kowalczyk), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978; tom IV: <i>Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego</i> (red. J. Dąbrowski, Z. Rajewski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom V: <i>Późny okres lateński i okres rzymski</i> (red. J. Wielowiejski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1981
Prussia	– „Sitzungsberichte der Altertums-gesellschaft Prussia” (później: „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde”), Königsberg.
PZ	– „Praehistorische Zeitschrift”, Berlin-New York
RArch.	– „Recherches Archéologiques”, Kraków
RB	– „Rocznik Białostocki”, Białystok
RO	– „Rocznik Olsztyński”, Olsztyn
RosArh.	– „Rossijskaâ arheologią” (Российская археология), Moskva
SJahr.	– „Saalburg Jahrbuch”, Berlin-New York
SLA	– „Slovenská archeológia”, Bratislava
SovArh.	– „Sovetskaâ arheologią” (Советская археология), Moskva
SprArch.	– „Sprawozdania Archeologiczne”, Kraków
SprPMA	– „Sprawozdania P.M.A.”, Warszawa
WA	– „Wiadomości Archeologiczne”, Warszawa
ZfE	– „Zeitschrift für Ethnologie”, Berlin
ZNUJ	– „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Kraków
ZOW	– „Z otchłani wieków”, Warszawa

Sprzedaż / Retail:
Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa

Sprzedaż wysyłkowa / Mail order:
tel./phone: +48 22 5044 872, +48 22 5044 873
e-mail: wydawnictwapma@pma.pl

Państwowe Muzeum Archeologiczne. Warszawa 2014. Wydanie I. Nakład 300 egz.
Druk i oprawa: DRUKARNIA Janusz Bieszczad, ul. Moszczenicka 2, 03-660 Warszawa